

TÖRTÉNETI IRODALOM

B. Müller Tamás

VÖRÖSTERROR AZ ORSZÁGHÁZBAN 1919

Országgyűlés Hivatala, H. n. [Bp.], 2016. 323 o.

B. Müller Tamás könyvéről már e rövid ismertetés legelején összefoglalóan kijelenthető, hogy témaválasztása nagyon érdekes, jó a bevezető tanulmány és érdemes elolvasni a közlésre kiválogatott forrásokat is. A kötet így nemcsak a magyar történelem egyik, különböző korszakokban olykor igencsak szélsőséges (negatív–pozitív) értékelésekkel ábrázolt időszaka: a Magyarországi Tanácsköztársaság, hanem, a benne működő testületek miatt az ország egyik legfontosabb, nagy szimbolikus értékkel is rendelkező épülete: az Országház történetének jobb megismeréséhez is hozzájárul – ugyanakkor pedig olvasmányként sem érdektelen.

Mindehhez a szerző–közreadó igen korrekten meghatározza munkájának céljait, kezeit, már az *Előszó*ban: „Könyvem a diktatúra történetének egy ugyancsak jól lehatárolható szegmensére: a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának közel három hónapos országházi működésére és az épületben raboskodó politikai foglyok, valamint a diktatúrát megdönteni szándékozó – az önmagukat is vállaltan ellenforradalmároknak nevező – letartóztatott személyek fogságára koncentrál. Az 1919-es vörösteror és az azt követő megtorlás különböző szintjei, illetve a diktatúra erőszakszervezeteinek részletes és átfogó bemutatása nem célja e munkának.” (9.) Ezzel összefüggésben pedig rendkívül érdekes és a Tanácsköztársaság története egészének ismeretéhez is hasznos a nyomozó osztály kialakulásának, működésének, az ezek során lezajló különféle konfliktusoknak a bemutatása B. Müller Tamás tanulmányában (itt igen jó a 39. oldalon látható ábra!); ezzel párhuzamosan pedig számos információt kap az olvasó a parlament épületének diktatúrabeli sorsáról is. Kár ugyanakkor, hogy *A tanácsköztársaság bukását követő büntető törvényszéki számonkérések* című fejezetben a szerző egyáltalán nem foglalkozik az Országház történetével az 1919. augusztus 1-jét követő hónapokban. Mert bár az ez iránt érdeklődők *A Nemzet Főtere* című 2014-es kiadvány *Egy láda töltény* című írásából megtudhatják, hogy „Az Országház és a [körülötte lévő] tér román megszállás alatti történetéről csak pár fotó tanúskodik, illetve a képviselőházi őrség parancsnokságának jelentése” (*Egy láda töltény*. In: *A Nemzet Főtere*. Az Országgyűlés Hivatalának kiadványa a Kossuth tér történetéről. Főszerk. Ablonczy Bálint. Bp. 2014. 67.), érdemes lett volna ezt megírni a könyvben is. Horthy Nemzeti Hadserege 1919. november 16-ai bevonulási ünnepségének a Parlamentnél sorra kerülő részéről, majd a következő időszakról már nyilvánvalóan jóval több dokumentum maradt fenn. A rendelkezésre álló források alapján nem lett volna érdektelen annak legalább rövid bemutatása, hogy az épülettel mi történt abban az időben, amikor a büntető törvényszéki számonkérések zajlottak.

Mivel B. Müller Tamás kötetének körülbelül kétharmada forrásközlés, a szerző-közreadó, igen helyesen, munkájában többször is foglalkozik e szövegei különféle problémáival. Így a számonkérések során keletkezett iratokról joggal állapítja meg, hogy egyes „kihallgatási körülmények figyelembevétele a források igazságtartalmának mérlegelése kapcsán mindenképpen elengedhetetlen”. (74.) A dokumentumanyag bevezetésében pedig jogosan mutat rá arra, hogy „egyes tanúvallomások esetén – például Szórtsey József vagy Pekár Gyula esetében – kiválóan vizsgálható az eskü alatt tett bírósági vallomások, illetve a későbbi években megírt szubjektív visszaemlékezések tartalmi különbözősége is”. (81.) Ugyancsak figyelemre méltóak a szerző-közreadó azon megállapításai, amelyek a Tanácsköztársaság idején letartóztatottak már a diktatúra bukása után keletkezett, fogságbeli élményeiket megörökítő visszaemlékezéseinek sorozata előtti bevezetésben olvashatók: szerinte e szövegek az „előző fejezetben közölt igazságszolgáltatási szervek szinte kizárólagosan »bűncselekmény-központú« vizsgálati aspektusával szemben [...] a proletárdiktatúra eseményeit – azon belül pedig a letartóztatottak Országházban való fogvatartási és kihallgatási viszonyait – sokkal tágabb megvilágításba [így!] helyezik. Hasonlóan azonban a rendőrségi jelentésekben, illetve a törvényszéki vallomásokban olvasható állításokhoz, e memoárrészleteket – a visszaemlékezők erős érzelmi kötődései miatt – megfelelő kritikával kell kezelnünk.” (225.)

A könyv visszaemlékezéseket tartalmazó részénél azonban az ismertetés szerzőjében egyfajta hiányérzet jelentkezett: míg ugyanis a korábban olvasható források között külön szakaszban kaptak helyet, *Válogatás a Politikai Nyomozó Osztály dokumentumai-ból* címmel, a diktatúra különféle rendű-rangú működtetői által készített, igencsak érdekes iratok (193–209.), a memoárok sorozatában nem találhatóak ilyen személyek anyagai. Megítélésem szerint azonban érdemes lett volna visszaemlékezéseket közölni tőlük is, közülük volt politikai nyomozóktól is. Így például *A proletárhatalom védelmében* című 1979-es kötet lapjain látott napvilágot Takács Sándor emlékezése, amelyben, egyebek mellett, ezek állnak: „1919 májusában áthelyeztek gépkocsivezetőnek a Parlamentben levő Belügyi Népbiztosság politikai nyomozó osztályára, Korvin Ottó elvtárshoz. Sulyok Istvánnal ketten voltunk állandóan szolgálatban gépkocsival. Már régebben ismertük egymást, Sulyok szintén szakmunkás volt. A gépkocsink állandóan menetkész állapotban volt és Korvin elvtárs rendelkezésére állt. Tőle vagy esetleg a helyettesétől kaphattunk csak rendelkeztetést. A Parlamentnek ezen a részlegén a kapufőiséget szintén a Lenin-fiúk adták. Mi ketten a portás-szobában laktunk, a gépkocsink pedig az ott lévő garázsban volt elhelyezve menetkészben. A nyomozó osztályon több elvtárral találkoztam, akiket régebben ismertem, mivel nagyrészt régi szervezett munkások voltak. Komora elvtársat még 1914-ből, ifjúmunkás-koromból ismertem, mint a vasasszakszervezet vezetőségi tagját, ugyanúgy Guzi János elvtársat is, mint régi szakszervezeti funkcionáriust. Nyomozóként ott voltak még Keresztesi Ferenc, Papp Sándor, Müller Vilmos, Mészáros Sándor az Ellenbogen-fivérek, akik tudomásom szerint címfestők voltak, Irodenka József és Bobulka. A felsoroltak többsége a Lenin-fiúktól került oda. Voltak a korábbi rendőrségtől is, akiket átvettek és az osztályhoz osztottak be. Ezek egy része az összeomlás után mint detektívek tevékenykedtek, és több elvtársunkat buktatták le.

Az osztály a Kormányzótanácstól kapott megbízás alapján Korvin Ottó és Sallai elvtársak irányítása és szervezése alá tartozott. Azonkívül emlékszem Stein Ferenc és Guzi elvtársakra, akik helyettesek voltak. A nyomozó osztálynak mind politikai, mind ellenőrző és szervezeti munkáját Korvin Ottó elvtárs irányította. Nagy politikai és szervezési tudásával mindenkor, még nehéz esetekben is meggondoltan és nyugodt határozottsággal vezette a nyomozó osztály szerteágazó munkáját. Első feladatnak tekintette mindvégig harcolni a proletárhatalomért. Ugyanezt a magatartást megkövetelte a beosztottjaitól is. Szamuely elvtárral együtt az ő éberségük és az osztályon dolgozó elvtársak áldozatos

munkájának eredménye volt az ellenforradalmi megmozdulások felszámolása. Ezen feladatok végrehajtásában mindenkor részt vett az osztályhoz tartozó fegyveres alakulat, a Lenin-fiúknak Szamuely és Cserny által irányított csoportja. Ezek az alakulatok mindenkor a proletárdiktatúra erős támaszai voltak, igaz, becsületes, elszánt harcosok, akik sohasem ismertek megoldhatatlan feladatot. [...] A politikai nyomozó osztály vezetőinek és tagjainak áldozatos munkájára jellemző volt, hogy két-három napos folyamatos munka után, pár órát aludtak és folytatták munkájukat. Mi már az ottani elvtársak nagy részével 1918 novemberében megértettük, hogy forradalmunk új rendszerét megvalósítani és megvédeni csak kitartással, áldozatos harcok árán lehet. Tisztában voltunk azzal, hogy a proletariátus forradalmának megszilárdítása és célkitűzéseinek megvalósítása nem két napig tartó feladat. De mindezt vállaltuk, mert hittünk célunk elérésében.” (Lásd Takács Sándor visszaemlékezését. In: A proletárhatalom védelmében. Szerk. Szerényi Imre – T. Varga György. Bp. 1979. 94–95.) Figyelemre méltó, hogy visszaemlékezésében a volt politikai nyomozó azt érzékelteti: a proletárdiktatúrát védő csoport tagjai korábban különféle szakmákban dolgozó, jelentős részben „szervezett” munkások voltak – „a korábbi rendőrségtől” az osztályhoz átkerültek egy része viszont a rendszer bukása után együttműködött a Tanácsköztársaság híveinek üldözőivel. Ha csak hallgatólagosan is tehát, de szembeszállt azzal a még a Horthy-korszakban terjesztett váddal, mely szerint e szervezetben közönséges gonosztevők lettek volna. 1935-ös, *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920* című munkájában ugyanis Gratz Gusztáv így fogalmazott: „Cserny, akit Kun [Béla] már a proletárdiktatúra kikiáltása előtt is felhasznált és akire azóta is támaszkodott, mindenre kapható és mindenre elszánt, erkölcsi érzésből teljesen kivetkőzött gonosztevőkből állította össze a maga terrorcsapatát”, amelyik később „mint »a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának Különítménye« szerepelt”. (Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Bp. 1935. 130–131.) Ugyancsak fontos az „elvtárs” szó rendszeres használata Takács szövegében, amivel a visszaemlékező hangsúlyozta eszmei-politikai összetartozását a tanácsköztársasági szervezet más tagjaival. Figyelemre méltóak a szövegben olvasható felsőfokos megfogalmazások is: szerinte a „nagy” tudású Korvin „mindenkor” megfontoltan és nyugodtan dolgozott, „Első feladatnak [!] tekintette mindvégig [!] harcolni a proletárhatalomért.” A Lenin-fiúk pedig „mindenkor” a Tanácsköztársaság védelmezői voltak, akik „sohasem ismertek megoldhatatlan feladatot” – mindezzel pedig kifejezésre juttatta e személyek tökéletes hűségét, elkötelezettségét a rendszer iránt. E felfogás különféle elemeiről pedig, a fentiek egyfajta indoklásaként is, a visszaemlékező részletesebben is beszámolt az idézet utolsó szakaszában.

Szintén nem érdektelen egy másik volt politikai nyomozó, Bárány Mihály visszaemlékezése, amely ugyancsak az 1979-es kötetben jelent meg. Ebben, többek között, az olvasható, hogy „A nagy létszámú nyomozócsoport részére a főkapitányság épületében alkalmas hely nem volt, így májusban átköltöztünk a Parlament épületébe. Ott a főrendiház traktusán kaptunk megfelelő helyet. Ide vittük a túszként összeszedett mágnásokat, volt háborús minisztereket, sőt főpapokat is, akik bennünket a legszívesebben megsemmisítettek volna. Kezdetben a Fasorbeli szanatóriumban őrzött Wekerle és Hazai Samu miniszterekre néhány napig én is vigyáztam, nehogy a forradalmi tömeg megölje őket. Kiváltképpen Hazai Samut, a hadügyminisztert gyűlölte az elkeseredett tömeg.” (Lásd Bárány Mihály visszaemlékezését. In: A proletárhatalom védelmében i. m. 105.) E szövegből az derül ki, hogy a túszoikként összegyűjtött személyek a legszívesebben elpusztították volna fogvatartóikat, illetve nyilvánvalóan, a diktatúra egészét is – ekként ábrázolt hozzáállásuk tehát legitimálhatta a nyomozócsoport tagjainak eljárását, a visszaemlékezést az események után évtizedekkel később olvasók számára is. Figyelemre méltó annak kétszeri említésével történt hangsúlyozása is, hogy egyes rabokat mennyire gyűlölt a „tömeg”: ez ugyanis alkalmas lehetett arra, hogy igazolja a leszámolást velük. Sőt, e leírás szerint a gyűlölt

személyeket voltaképpen őrzőik védték meg a tömegtől, amiből következhet az, hogy fogásban tartásuk semmiképpen sem ítélnélhető el – sem akkor, sem a visszaemlékezés publikálásának idején. Véleményem szerint különösen érdekes része még e memoárnak az, amely a Tanácsköztársaság bukásával foglalkozik. Ebben Bárány azt állítja, hogy „Mi a Parlament épületéből lejöttünk és az Erzsébet téren búcsúztunk el egymástól. Nagyon le voltunk törve, de azért mégis azt mondtuk, hogy majd egyszer visszajövünk és újra miénk lesz a Parlament.” (Uo. 108.) E kijelentés pedig 1979-ben, a Tanácsköztársaság fennállásának ekkor hivatalosan megünnepeelt 60. évfordulóján, az emlékezés végén olyan jövődőlés-ként hathatott, amely ha csak évtizedekkel később is, de beteljesedett – ebből pedig levonható volt az a következtetés, hogy a diktatúra híveinek küzdelme, az 1919-es, „átmeneti” vereség ellenére sem volt hiábavaló: eszméik, törekvéseik „végül is” diadalmaskodtak a „szocialista” Magyarország létrejöttével. (Ugyanakkor a könyvből kiderül [38., 320.], hogy B. Müller Tamás ismeri az e visszaemlékezéseket is tartalmazó egyik kötetet. Ő azonban munkája során úgy döntött, hogy ezeket a szövegeket nem adja közre.)

E szövegek e kötetben közlése esetén a volt politikai nyomozók visszaemlékezéseiben alkalmazott sajátos nyelvi eljárások érdekes ellentétbe kerülhettek volna azokkal, amelyek az egykori fogvatartottak memoárjaiban figyelhetők meg. Például Balogh Gy. Ferenc tiszthelyettes 1922-es szövegében ekként fogalmazott: rabságakor a parlamenti nagyteremben volt „báró Perényi Zsigmond volt belügyminiszter kegyelmes úr is, azután Aczél József kőbányai hitoktató-plébános úr” (233.) – vagyis ő az „úr” megjelölés rendszeres használatát tartotta indokoltnak, nyilvánvalóan nem függetlenül a társadalom rendjéről meglévő saját felfogásától. Pekár Gyula 1920-as emlékezésében egyes fogvatartói több ízben „orosz zsidó”-kként, illetve „muzska zsidók”-kként említetnek (268., 270.), ami itt egyszerre hivatott jelezni az eszmevilágukból és a származásukból következő ellenség voltukat. A különféle világszemléletű történelmi szereplők: (volt) letartóztatottak és (volt) politikai nyomozók memoárjainak együttes közlése által így a kötet olvasói a konkrét eseteken túlmutatóan, általánosabb érvénnyel is, jól érzékelhették volna a különböző társadalom-felfogásokkal összefüggő nyelvhasználatok sajátosságait. (A könyv, illetve az abban közölt források számos érdekes adatot szolgáltatnak a tanácsköztársasági erőszakos szervezetek tagjainak szóhasználatáról is [lásd például: 48., 99., 147.], vö. ezekhez: *Zolnay Vilmos–Gedényi Mihály: A magyar fattyúnyelv szótára. I–XX. Gépirat, Bp. 1945–1962. passim.*)

A nem visszaemlékezés típusú források publikálásánál meglehetősen az, hogy míg B. Müller Tamás az egyes alrészekben általában keletkezésük időrendjének megfelelően adja közre szövegeit, a Politikai Nyomozó Osztály tanácsköztársasági iratai a számonkérések 1919. augusztus 1-je után létrejött dokumentumai közé kerültek – amely eljárás indoklását nem találtam a kötetben. E sorrend azért sem szerencsés, mert megítélem szerint jó lett volna, ha *A Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának szervezete* címet viselő, 1919. április 8-ai irat (193–194.) kerül a források sorozatának legelejére: ez ugyanis pontosan rögzíti a szervezet feladatát, célját – ami jó alapismereteket adhatott volna az olvasóknak a testület működésének egészére vonatkozóan. Igen hasznosak viszont a lábjegyzetbeli utalások az egyik forrástól a másikhoz, ugyanis az érdeklődők számára megkönnyítik az egyes dokumentumok közötti összefüggések felismerését.

A kötetben számos, nagyon jó minőségű kép található az események, a szövegek szereplőiről, a helyszínekről, iratokról: e sorok írója különösen hasznosnak tartja a politikai nyomozók országházbeli elhelyezkedését bemutató alaprajzot a 34–35. oldalakon. Nem találja ugyanakkor szerencsésnek a „Fejléc- és pecsétmontázs”-t a 80. lapon: ez ugyanis, szerinte nem való egy szaktudományos munkába.

A könyv végén helyes az *Életrajzi gyűjtemény*, a *Levéltári források jegyzéke* és az *Irodalomjegyzék* közlése – a legutóbbi elősegítheti a téma, a korszak iránt érdeklődő olvasók tájékozódását a Magyarországi Tanácsköztársaság újabb szakirodalmában.

A *Vörösteror az Országházban 1919* gondosan elkészített, érdekes munka – e sorok írója pedig bizik abban, hogy B. Müller Tamás folytatni fogja az Országház történetére irányuló kutatásait, annak eredményeivel hozzájárulva nemcsak az épület, az abban működő testületek, hanem éppen ezeknek a magyar történelemben különösen nagy jelentősége miatt, az ország története egészének pontosabb ismeretéhez is.

Vörös Boldizsár

Bene Krisztián

A FRANCIA ANTIBOLSEVIK LÉGIÓ A KELETI HADSZÍNTÉREN

Magyar Hadtudományi Társaság, Bp.–Pécs, 2013. 320 o.

A könyv a Magyar Hadtudományi Társaság gondozásában megjelenő Fejezetek a hadtörténelemből kiadványsorozat második köteteként látott napvilágot 2013-ban. Témaválasztása már önmagában is érdekes, hiszen a második világháború különböző aspektusaival kapcsolatban ugyan könyvtárakat megtöltő irodalommal rendelkezünk, ám a francia kollaboráció szerepe ezekben a művekben kevésbé hangsúlyosan jelenik meg. A szövetségesek oldalán harcoló franciákkal valóban számos könyv és tanulmány foglalkozik, azonban a szövetségesek ellen harcoló franciákról érdemben alig emlékezik meg a francia történetírás, így kijelenthetjük, hogy a szerző mind külföldön, mind pedig idehaza hiánypótló munkát hozott létre, amikor céljául tűzte ki a német fegyveres erők kötelékében szolgálatot teljesítő francia önkéntesek történetének megismertetését.

A téma mélységét az is jól érzékelteti, hogy alapjául egy meglehetősen terjedelmes magyar nyelvű doktori értekezés (*Bene Krisztián: A francia fegyveres kollaboráció a második világháborúban. Pécs 2010.*), egy azt meghaladó hosszúságú francia nyelvű monográfia (*Krisztián Bene: La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale. Talmont-Saint-Hilaire 2012.*), valamint több tucat idehaza és külföldön megjelent tanulmány szolgált. Joggal feltételezhetjük, hogy számos olyan – eddig főként ismeretlen – információ állt a szerző rendelkezésére, amit érdemesnek talált megosztani az olvasóközönseggel. A kötet szerzője Bene Krisztián, a Pécsi Tudományegyetem Francia Tanszékének vezetője, egyetemi adjunktus, aki 2010-ben summa cum laude minősítéssel védte meg a fenti speciális témának szentelt doktori értekezését.

Bevezetésében a szerző részletesen bemutatja kutatásának állomásait, valamint azokat a forrásokat, melyekre a munka során támaszkodott. Külön kiemeli, hogy a rendelkezésre álló könyvészeti források nagyobb része az érintettség okán elfogult személyektől származik, így bár használatuk nem elvetendő, de csak és kizárólag a levéltári forrásokkal való összevetés után elfogadható. Ennek jegyében a munka gerincét a különböző francia (Archives nationales françaises, Institut d'histoire du temps présent, Service historique de la défense) és német (Bundesarchiv-Militärarchiv) levéltárakban végzett kutatások adták, amelyeket a fent említett másodlagos források – elsősorban visszaemlékezések – alapos forráskritika után csupán kiegészítettek.

A mű öt részből áll, melyek kronologikus sorrendben tárgyalják a francia fegyveres együttműködés emblematikus szervezetével, az ún. Légion des volontaires français